

שיעור לב: ארבעה שומרים כאבות נזיקין

דף ד ע"ב

תוכן:

א. מהו המחייב בשומר

שאלת המחייב וזמן חלות החיוב בשומרים

ראיה לכאורה מסוגיין ומרש"י

ב. הבעיה בשואל

ג. שיטת רש"י בסוגיה

ניסיון לתרץ

קושי מדברי רש"י לתרץ כך

ניסיון לתירוץ

דקדוק בדברי רש"י

ד. הרמב"ם למד כרש"י

ה. האם תוספות חולקים

מקורות

רש"י בד"ה "ושומר חנם" וד"ה "וריפוי"
הרמב"ם בהלכות שכירות פרק ב הלכה ג
תוספות בד"ה "שלשה"

א. מהו המחייב בשומר

שאלת המחייב וזמן חלות החיוב בשומרים

רבי אושעיא מונה את ארבעת השומרים בתוך רשימת אבות נזיקין שלו והדבר דורש ביאור.

יש לעיין מהו המחייב את השומרים לשלם כאשר החפץ השמור ניזוק תחת שמירתם, כל שומר לפי דיניו?

ניתן להבין בשתי צורות:

1. אפשר לומר שהמחייב איננו הנזק שנעשה בחפץ, אלא קבלת האחריות שקיבלו ע"ע בעת קבלת השמירה היא הסיבה המחייבת, כמו חברת ביטוח שאחראית על נזק שנעשה בבית המבוטח, לא מפני שנחשב שהיא הזיקה, שהרי לא היה מוטל עליה כלל לשמור, ולא בגלל שהנזק מתייחס אליה, אלא בגלל הסכם ההתחייבות שמחייבה להעמיד למבוטח את החפץ שביטח, שלם וללא חיסרון.

2. צד שני ניתן לומר שהנזק עצמו מחייב את השומר. בחוסר שמירתו איפשר הוא למעשה את הנזק ובכך מוגדר כמזיק.

נפק"מ בין שני הצדדים תהיה בבואנו לקבוע את זמן חלות החיוב וממילא מתי חל על נכסי השומר השעבוד, האם בעת קבלת השמירה או בעת שקרה הנזק? קביעה זו חשובה למשל למקרה שמת השומר בין זמן קבלת השמירה לזמן הנזק, לגבי השאלה האם גובים מהורשים.

ראיה לכאורה מסוגיין ומרש"י

לכאורה, הכללת השומרים כשייכים לאבות נזיקין מורה שיש לראות את חיובם כאופן השני המוגדר לעיל ושלא כצד הראשון לפיו חיובם כלל אינו שייך לנזיקין.

באמת כך ניתן לראות גם בדברי רש"י. רש"י בד"ה "וריפוי" כתב: "כל הנך דר' אושעיא הוא עצמו מזיק, דהנך ד שומרים הן עצמם הזיקו הואיל ולא שמרו כראוי...". לפיו אי-השמירה היא גופא ההיזק שהשומר הזיק.

ב. הבעיה בשואל

הנה לגבי לגבי שומר-חינם, שומר-שכר ושוכר באמת ניתן להבין שחיובם בא על פשיעתם בשמירה שהרי שלושתם חייבים רק כאשר יש פשיעה מסוימת, כל אחד לפי דינו, ופטורים באונס, אולם כיצד נבין את חיובו של שואל שחל אף באונס, למרות שבאונס לא שייכת פשיעה? לכאורה צ"ל שחיובו יהיה מצד ההסכם ביניהם וא"כ קשה מדוע הוא שייך לרשימת המזיקים?

כמובן שלא נוכל לתרץ שרשימת האבות היא רשימת סוגי נזקים ולא מזיקים, וודאי שר' אושעיא מונה י"ג מזיקים שונים.

כמו"כ לא נוכל לומר ששואל אינו כלול באבות נזיקין, שכן ר' אושעיא מונה אותו בפירוש וכן רש"י הנ"ל כתב "דהנך ד שומרים" גם השואל בכללם ועל כולם אומר רש"י שחייבים הואיל ולא שמרו, וכיצד נבאר?

ג. שיטת רש"י בסוגיה

ניסיון לתרץ

עוד קודם שנעיין בדברי רש"י בסוגיה, היה ניתן לתרץ בפשטות שאף שואל שנמנה כאן כמזיק הרי זה רק במקרה שפשע בשמירה או בגניבה ואבדה ולא במקרה שאירע אונס, אע"פ שוודאי חייב אף על אונס, מ"מ במקרה זה באמת לא יהיה אב נזיקין. לפי"ז שואל נמנה כאן ברשימת אבות נזיקין לא מצד דינו המיוחד של חיוב באונסים, שבזה נבדל משאר השומרים, אלא מצד שייכותו לשאר השומרים וזה במקרה של פשיעה או גו"א.

קושי מדברי רש"י לתרץ כך

לכאורה קשה לתרץ כך שהרי רש"י בריש הסוגיה מבאר את דיני ארבעת השומרים שמנה ר' אושעיא, ושם, בד"ה "שומר חנם", אומר ששואל חייב אפילו באונסין וקשה מדוע אומר זאת אם שואל נמנה כאן דווקא לא מצד חיובו באונסין אלא מצד חיובו בפשיעה וגו"א?

ניסיון לתירוץ

היה ניתן ליישב בפשטות שרש"י רומז בדבריו למעין דברי תוספות בד"ה "שומר חנם" שביארו מדוע נמנו השומרים בסדר שנימנו ולא בסדר כתיבתם בתורה וביארו דמנו קודם את שני השומרים שחויביהם הכי קיצוניים, שומר חנם שפטור מן הכל חוץ מהפשיעה ואחריו שואל שחייב בכל חוץ ממתה מחמת מלאכה, ויתכן שלכן רש"י מזכיר את דיני שואל לבאר את הסדר בו נכתב, אולם ק"ק דזה חסר בדבריו.

דקדוק בדברי רש"י

והנה כשמדקדקים בהמשך אותו רש"י רואים שרש"י הוטרד לא רק לגבי שואל אלא אף לגבי שוכר ושומר שכר מדוע מופיעים בפרשה, רש"י מחפש דווקא את הפשיעה שבשומרים, וכמו שכתב: "ושוכר ונושא שכר חייבים בגו"א וכ"ש בפשיעה", מדוע רש"י הדגיש את הכ"ש בפשיעה? וכי חיובם בגו"א לא די בו כדי לבאר מדוע נקרא מזיק?!

רש"י מחפש את הפשיעה ומדויק בשיטתו א"כ **שדווקא היא** זו שעושה את השומרים לאבות נזיקין, ולא חיוב האונס שבשואל כמובן, ואף לא הגו"א של ש"ש (אולי כי רש"י למד כתוספות שאונס כעין גניבה אינו מחייב באדם שלא כרמב"ן בב"מ).

אם כך, למדנו ברש"י שכל ארבעת השומרים נחשבים כמזיקים אך ורק למקרה שפשעו ממש בשמירה, דרך בזה ניתן לראות את חיובם כחיוב מזיק. נפק"מ מהנ"ל למשל, שרק כשפשעו בשמירה ישלמו ממיטב כאבות נזיקין ולא כשמתחייבים בשאר דיניהם.

ד. הרמב"ם למד כרש"י

הרמב"ם בהלכות שכירות פרק ב הלכה ג פוסק: "יראה לי שאם פשע השומר בעבדים וכיו"ב חייב לשלם שאינו פטור בעבדים וקרקעות וטרות אלא מדין גניבה ואבדה ומתה וכיו"ב... אבל אם פשע בה חייב לשלם שכל הפושע מזיק הוא".

החידוש שבדברי הרמב"ם הוא שלמרות שהתמעטו עבדים, שטרות וקרקעות - מפרשת שומרים, בכ"ז חייב עליהם בפשיעה. נימוקו הוא "שכל הפושע מזיק הוא". כמובן כוונת הרמב"ם לכך ששומר שפשע הריהו מזיק ואין זה מתייחס לאדם שאינו במעמד שומר שפשע, הפשיעה בשמירה היא פעולת ההיזק וכמו שראינו ברש"י.

לפי"ז צ"ל ברמב"ם שמה שהתמעטו עבדים וכו' משמירה לא התמעטו משם שמירה אלא

רק מדיני שמירה דאם לא היה עליהם שם שומר לא היה נחשב בפשיעתו למזיק (עיון בספרנו 'שערי עיון' למסכת פסחים עמוד שמג והלאה שהרחבנו בזה).
א"כ, לומד הרמב"ם שרק חיוב פשיעה בשומרים נכנס לקטגוריה של 'מזיק' ולא שאר חיוביהם וזה כמו שדייקנו כאן ברש"י.

ה. האם תוספות חולקים

תוספות בד"ה "שלשה" אומרים שאמנם ר' אושעיא מנה י"ג אבות נזיקין אך דיניהם רק י"ב, לכאורה יש לדייק מזה שתוספות מסתכלים על שואל שברשימה מצד דינו המיוחד שחייב באונס, דאל"כ הרי יש כאן רק י"א דינים ולא י"ב כי איננו מונים כאן את הדין המיוחד של שואל לאב נזיקין (ובוודאי שאף את ש"ש רואים מצד דינו המיוחד שחייב בגו"א) וא"כ נמצא שתוספות חולקים על רש"י ורואים את חיוב שואל באונסים כאב נזיקין והדק"ל מדוע שואל שנאנס נידון כמזיק?

לחומר העניין ניתן לומר שבאמת אינם חולקים על רש"י וכוונתם היא שונה.

דהנה, אם נלמד כרש"י הנ"ל שר' אושעיא מנה את כל השומרים כמזיקים רק מצד דינם המשותף שחייבים בפשיעה, הרי שיהיה קשה מדוע מנה אותם כארבעה מזיקים נפרדים? והרי זהו אותו חיוב פשיעה שענינו אחד בכולם, לראותם כמזיקים.

נראה שאת זה באו תוספות לפתור ולומר דבאמת כ"א הוא 'מזיק' אחר לכן מנאם לחוד, ולמה כ"א 'מזיק' אחר? כי שואל דינו שונים וחייב באונס וש"ש בגו"א, שהרי אמרנו לעיל ברמב"ם שמה שעושה אותם למזיקים זו לא סתם פשיעה אלא פשיעה של שומר, ומכיוון ששם השומרים שלהם מחולק לארבעה, כל שומר לפי מהותו ועניינו, נמצא שיש כאן ארבעה מיני פשיעות שונות, שאף שתוצאותיהן זהות בזה שכולן הופכות אותן למזיקים, מ"מ אלו ארבע דרכים שונות להיהפך למזיק ודו"ק.